

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY SA 4.0). The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY SA 4.0).

Тетяна БЕВЗ

доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України

ORCID: 0000-0002-0129-1925

Email: tetanabevz@gmail.com

КОГНІТИВНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ СМИСЛІВ: ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ В ЗАТЯЖНІЙ ФАЗІ ВІЙНИ

Анотація. Мета дослідження полягає у комплексному аналізі когнітивного виміру трансформації суспільних смислів в Україні та визначенні ефективних механізмів захисту національної ідентичності під впливом системної інформаційно-психологічної агресії Російської Федерації на сучасному етапі війни. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує філософські, політологічні та соціологічні концепції. Теоретичним підґрунтям слугують концепт «оповідальної ідентичності» П. Рікера та теорії соціальної ідентичності. Використано методи наративного аналізу (для деконструкції російських пропагандистських міфів), структурно-функціонального аналізу та вторинного аналізу соціологічних даних (результати всеукраїнських опитувань 2022–2026 років) для верифікації реального стану ціннісної консолідації суспільства. Доведено, що в умовах затяжної фази війни людська свідомість перетворилася на повноцінний домен бойових дій. Виокремлено та проаналізовано п'ять ключових дезінформаційних наративів агресора: «розділена/штучна держава», «узурпація влади», «маріонетки Заходу», «нацисти / терористи при владі» та «тотальна корупція». На основі актуального емпіричного матеріалу доведено неспроможність цих міфів зруйнувати українську суб'єктність. Вперше комплексно розкрито подвійну природу трансформації сучасної української ідентичності, яка полягає в одночасній зовнішній ціннісній консолідації (опір ворогу) та внутрішньому запиті на справедливість і підзвітність влади. Доведено, що демократичні рефлексії суспільства виступають імунним бар'єром проти наративу про «failed state». Ефективний захист національної ідентичності вимагає переходу від реактивного спростування фейків до проактивної стратегії формування когнітивної стійкості.

Ключові слова: когнітивна війна, національна ідентичність, суспільні смисли, дезінформаційні наративи, гібридна агресія, інформаційно-психологічні операції, соціальна згуртованість, когнітивна стійкість.

Tetiana BEVZ

Doctor of Historical Sciences, Professor
Chief Researcher of the I.F. Kuras Institute of Political
and Ethno-National Studies of the NAS of Ukraine

COGNITIVE DIMENSION OF THE TRANSFORMATION OF SOCIAL MEANINGS: PROTECTION OF UKRAINE'S NATIONAL IDENTITY IN THE PROTRACTED PHASE OF WAR

Abstract. The study aims to comprehensively analyze the cognitive dimension of the transformation of social meanings in Ukraine and to determine effective mechanisms for protecting national identity under the influence of systematic psychological and informational aggression by the Russian Federation at the current stage of the war. The research is based on an interdisciplinary approach combining philosophical, political, and sociological concepts. The theoretical framework relies on P. Ricoeur's concept of "narrative identity" and social identity theories. The study employs narrative analysis to deconstruct Russian propaganda myths, structural-functional analysis, and secondary analysis of sociological data (nationwide surveys from 2022–2026) to verify the actual state of the society's value consolidation. It is proven that in the context of the protracted phase of the war, human consciousness has become a full-fledged domain of warfare. Five key disinformation narratives of the aggressor have been identified and analyzed: "divided / artificial state", "usurpation of power", "Western puppets", "Nazis/terrorists in power" and "total corruption". Based on current empirical material, the failure of these myths to destroy Ukrainian subjectivity is demonstrated.

For the first time, the dual nature of the transformation of modern Ukrainian identity is comprehensively revealed. It consists of simultaneous external value consolidation (resistance to the enemy) and an internal demand for justice and government accountability. It is proven that the democratic reflexes of society act as an immune barrier

against the "failed state" narrative. Effective protection of national identity requires a transition from reactive debunking of fakes to a proactive strategy of building cognitive resilience.

Keywords: cognitive warfare, national identity, social meanings, disinformation narratives, hybrid aggression, psychological operations, social cohesion, cognitive resilience.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі традиційна парадигма війни зазнає докорінної трансформації. Поряд із конвенційними збройними конфліктами розгортаються малопомітні, проте деструктивні когнітивні війни. Це новий тип протистояння, де об'єктом впливу є людська свідомість, а зброєю – інформація та маніпулятивні технології. Сучасна стратегія – це діалектика інтелекту, а людський мозок сьогодні офіційно визнається «п'ятим доменом» ведення бойових дій (поряд із сушею, морем, повітрям, космосом та кіберпростором). Для України, яка протистоїть екзистенційній агресії Російської Федерації, розуміння цього феномену є критичним елементом національної безпеки. У контексті глибоких суспільно-політичних трансформацій, спричинених війною, когнітивний вплив ворога перетворюється на форму боротьби за контроль над нарративами. Під тиском збройної агресії відбувається переосмислення базових засад політичної єдності та історичної пам'яті, а національна ідентичність – як система цінностей, символів і колективних уявлень – стає водночас і головним ресурсом спротиву, і ключовою мішенню інформаційно-психологічного тиску.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Феномен когнітивних війн та гібридного протистояння перебуває у фокусі уваги багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідників. Теоретико-методологічним підґрунтям для аналізу ідентичності у цій статті слугують праці філософа Поля Рікера, який досліджував двоїсту природу ідентичності (її «особистісний» та «класифікаційний» виміри – *ipse* та *idem*), а також концепції соціальної ідентичності Трістана Кларіджа, а також Євангелоса Нтонтіса, Джона Друрі та інших, які доводять, що відчуття солідарності та єдності є фундаментом соціальної стійкості. Розуміння психологічних вразливостей людської свідомості, які експлуатуються у когнітивних війнах, суттєво спирається на здобутки поведінкової економіки, зокрема на концепції когнітивних упереджень та ірраціональності мислення Даніеля Канемана, а також теорію поведінкових "поштовхів" (наджингу) Річарда Талера.

Певний внесок у розуміння природи сучасних конфліктів, що ведуться на рівні свідомості, зробили українські науковці. Зокрема, Георгій Почепцов у своїх працях розкриває механізми впливу на підсвідомість аудиторії, стверджуючи, що когнітивні війни спрямовані на переформатування системи цінностей та ідентичності нації. Ця концепція тісно перегукується з ідеями Володимира Горбуліна, який акцентує увагу на інформаційно-психологічному компоненті гібридної війни, головна мета якого – зруйнувати менталітет народу та дезорієнтувати суспільство.

На міжнародному рівні проблематика когнітивної безпеки активно досліджується європейськими інституціями. Так, Служба зовнішніх дій ЄС (EEAS) та

ініціатива EUvsDisinfo у своїх звітах системно аналізують масштабні кампанії із зовнішнього інформаційного втручання та маніпуляцій (FIMI), фіксуючи тисячі випадків прокремлівської дезінформації, спрямованої на легітимацію агресії та підрив демократичних інституцій.

Незважаючи на ґрунтовний аналіз механізмів російської пропаганди та природи гібридної війни, поза достатньою увагою науковців залишається емпіричний вимір когнітивної стійкості українського суспільства. Зокрема, потребує комплексного дослідження те, як саме трансформуються суспільні смисли під впливом затяжної фази війни, і як соціологічні індикатори (ставлення до мови, влади, еліт, соціальної справедливості) корелюють із дезінформаційними міфами агресора, виступаючи захисним бар'єром національної ідентичності.

Метою статті є комплексний аналіз когнітивного виміру трансформації суспільних смислів в Україні на сучасному етапі війни з Російською Федерацією. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: окреслити природу та цілі російської когнітивної агресії, спрямованої на деконструкцію української суб'єктності; виокремити та проаналізувати п'ять ключових дезінформаційних міфів агресора («розділена Україна, штучна держава», «узурпація влади», «маріонетки Заходу», «нацисти / терористи при владі», «тотальна корупція»); на основі актуальних соціологічних даних дослідити реальний стан ціннісної консолідації українського суспільства та визначити ефективні механізми захисту національної ідентичності в умовах тривалого екзистенційного протистояння.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Когнітивна війна виступає важливим елементом сучасної гібридної війни, зокрема в контексті збройної агресії Російської Федерації проти України. Вона інтегрована в широку стратегію нетрадиційного протистояння, яка охоплює "нелінійну війну" або "асиметричну війну", мережевоцентричну війну, теорію "керованого хаосу", яку часто приписують російським військовим теоретикам, зокрема, Валерію Герасимову (цей концепт критикується західними експертами, але його основні принципи (дестабілізація суспільства, використання внутрішніх розколів) спостерігаються в практиці гібридних воєн)), рефлексивне управління та інформаційну війну. Когнітивна війна, що розгортається в українському інформаційному просторі, інтегрована в загальну стратегію Російської Федерації. Вона є інструментом, спрямованим на підрив соціальної цілісності та політичної суб'єктності української держави, що є критично важливим етапом для досягнення кінцевої мети – руйнування Української державності. Когнітивна війна реалізується через деструктивні медійні кампанії, що включають спотворення фактів, поширення дезін-

формаційних наративів та підриє довіри до демократичних інституцій, і є складовою ширшої стратегії впливу на соціальну цілісність та політичну суб'єктність української держави.

На відміну від класичної інформаційної війни, яка переважно фокусується на інформаційному просторі (доступ до інформації, її поширення) і має на меті зміну зовнішніх обставин чи суспільної думки, когнітивна війна заглиблюється у когнітивну сферу індивідуума. Вона прагне впливати на мислення, переконання та емоції, змінюючи базове сприйняття світу, щоб людина сама ухвалювала "потрібні" рішення, що відповідають інтересам агресора. Її мета – не просто змінити думку, а трансформувати фундаментальні когнітивні структури (сприйняття, судження, переконання, цінності), що впливають на прийняття рішень та поведінку. В основі ведення когнітивної війни лежить використання закономірностей, вивчених поведінковою економікою. Зокрема, ідеї про ірраціональність людської поведінки та вплив когнітивних упереджень (Даніель Канеман) та "поштовхів" (Річард Талер) дозволяють ефективно впливати на цільові групи. Це здійснюється шляхом експлуатації існуючих і формування нових психологічних вразливостей і соціальних розколів.

Дезінформація є «серцем» когнітивної війни. Це свідомо неправдива або маніпулятивно подана інформація, що поширюється з метою обману та впливу на громадську думку або дії. Найбільш типовими і поширеними формами дезінформації є: фейкові новини, тобто повністю вигадані історії, що імітують справжні медіа; маніпуляція фактами (йдеться про вибіркоче використання правдивих даних, вирваних із контексту, щоб створити хибне враження); конспірологічні теорії, а саме, розповіді про "таємні змови", що підривають довіру до інститутів та експертів; "емоційні гойдалки" (розпалювання ненависті, страху, паніки або розчарування для дестабілізації суспільства); підриє авторитету (дискредитація лідерів, державних інститутів, армії, волонтерського руху); і звичайно ж наративи розколу: створення та поширення історій, що поглиблюють внутрішні суперечності в суспільстві (наприклад, між Сходом і Заходом, військовими та цивільними, українськомовними та російськомовними).

Аналізуючи когнітивний вимір трансформації суспільних смислів та завдання із захисту національної ідентичності України в затяжній фазі війни, доцільно звернутися до філософського підходу Поля Рікера, який стверджував, що «оповідальна ідентичність є своєрідними «будівельними лісами» для більш складного та розгалуженого роздуму про особистісну ідентичність, без цих опор вона зазнало б краху» [3, с.145]. Мислитель пояснює двоїсту природу ідентичності через розмежування «особистісного» та «класифікаційного» значень, які виявляються органічно злитими в єдиному концепті [3]. У проєкції на українські реалії ця дихотомія набуває особливої гостроти та нового прочитання. Так, «особистісний» вимір відштовхується від латинського «ipse» (самість,

«себе самого»), адже, як зазначає філософ, «людина ідентифікує себе не тільки "за характером", але і за цінностями, нормами, ідеалами, моделями, героями» [3, с. 151], що і становить основу ідентичності ipse як «Я». Вимір «ipse» репрезентує унікальність української нації, її здатність зберігати тотожність самій собі. Це когнітивне усвідомлення власної суб'єктності, що гарантує безперервність, стійкість та тяглість національного наративу попри безпрецедентний травматичний досвід війни. Захист цього виміру – це захист нашого екзистенційного права бути собою та не втратити власної історичної пам'яті. Водночас «класифікаційна» складова, що ґрунтується на значенні «idem» («той самий», «найвищою мірою подібний», «тотожний»), розкриває аспект колективної консолідації та належності. Для України в затяжній фазі війни це означає як потужну внутрішню соціальну згуртованість навколо спільного досвіду, так і усвідомлену цивілізаційну тотожність із європейською родиною вільного світу. Соціологічні дослідження показують, що «найважливішими для населення соціальними цінностями є безпека, сила, порядок, нормативність та рівність» [5]. Отже, трансформація суспільних смислів сьогодні призводить до того, що захист української національної ідентичності стає комплексним процесом, який вимагає одночасного плекання унікальності («самості») українського народу та утвердження його ціннісної належності («подібності») до демократичної цивілізації.

Трістан Кларідж, базуючись на дослідженні Євангелоса Нтонтіса, Джона Дуррі, Річарда Амлота, Гідеона Джеймса Рубіна та Річарда Вільямса зазначав, що спільна соціальна ідентичність передбачає, що актор бачить себе як єдине ціле з іншими людьми, та сприяє сприйняттю єдності, спільності, солідарності та духу спільноти [6]. Це надихає на почуття належності та солідарності, а також відчуття, що інші є «одними з нас», що полегшує довіру та співпрацю.

У контексті цього дослідження національна ідентичність розглядається як консолідуючий конструкт, що охоплює спільний набір цінностей, переконань, історичної пам'яті, культурних кодів та мови. Вона виступає фундаментальною основою стійкості нації, її суверенітету та потенціалу до розвитку. Когнітивна війна з боку агресора спрямована насамперед на демонтаж цих засад. З огляду на це, українська ідентичність становить своєрідний «центр тяжіння», руйнування якого є стратегічною передумовою втрати державою своєї суб'єктності. Деструктивний вплив дезінформації на національну ідентичність реалізується через низку механізмів, зокрема: 1) фальсифікацію та викривлення історії; 2) цілеспрямовану дискредитацію національної мови та культури; 3) нівелювання спільних ціннісних орієнтирів; 4) культивування комплексу меншовартості; 5) інспірування внутрішньосуспільних розколів шляхом просування «сейсмічних наративів»; 6) поширення дезінформації щодо воєнних злочинів, у тому числі конструювання міфів про їхнє «інсценування».

З огляду на це, термін "когнітивна війна" не завжди має однакову концептуальну вагу в різних культурних та геополітичних контекстах. Він часто заміщується або інтегрується у локальні стратегічні парадигми, які спираються на глибше історичне чи інституційне коріння.

У затяжній фазі війни головним інструментом російської когнітивної агресії стає конструювання та просування комплексних дезінформаційних наративів. Їхньою метою є не просто ситуативне введення в оману (як у класичних ІПСО), а глибинний підриг української державності, руйнування соціальної згуртованості та дискредитація маркерів національної ідентичності. Аналіз поточного інформаційного простору дозволяє виокремити п'ять ключових міфів, які агресор використовує як зброю у битві за суспільні смисли:

«Розділена Україна», «штучна держава» [4]. У контексті затяжної фази війни Російська Федерація інтенсифікувала когнітивний вплив, спрямований на деконструкцію української національної ідентичності. Процес захисту цієї ідентичності на міжнародній арені значно ускладнюється живучістю кремлівського міфу про нібито «штучно створену і безповоротно розділену» Україну. В основі цього явища, на думку аналітиків Національного інституту стратегічних досліджень, лежить податливість недостатньо поінформованої зовнішньої аудиторії [4] та системна смислова експансія носіїв російсько центричного світогляду. Ілюстрацією того, наскільки глибоко нав'язані смисли вкорінилися в західному дискурсі, є оцінка експосла США в СРСР Джека Ф. Метлока, який охарактеризував Україну як «глибоко розділену за мовними та культурними ознаками» [4]. Хоча подібні твердження є концептуальним анахронізмом і повністю дисонують із дійсним станом українського соціуму, вони продовжують працювати на цілі агресора. Так, упродовж усього періоду конфлікту, починаючи з 2014 року і станом на початок 2026 року, ключовим інструментом ворога залишається мультиплікація наративу про Україну як «failed state» (державу, що не відбулася) [4], де штучно сконструйований міф про тотальну внутрішню фрагментацію виступає головним механізмом трансформації суспільних смислів. Незважаючи на безпрецедентний інформаційний тиск та системні спроби агресора посягати тотальну зневіру, українське суспільство демонструє високий рівень когнітивної стійкості. Емпіричним підтвердженням провалу російської стратегії з деконструкції національної ідентичності є соціологічні зрізи настроїв населення. Зокрема, упродовж усіх років повномасштабного вторгнення «надія» стабільно залишається домінуючим почуттям серед українців щодо власного майбутнього. За даними соціологічних досліджень станом на грудень 2025 року, її згадали понад половина опитаних (54%) [2]. Той факт, що цей показник майже не зазнав коливань з 2022 року, попри затяжну війну та вкрай складну безпекову ситуацію, свідчить про глибоку ціннісну консолідацію. У системі суспільних смислів

«надія» трансформувалася з емоційної реакції у потужний захисний механізм, який нейтралізує ворожі наративи про внутрішню фрагментацію та приреченість держави.

Ворожі інформаційно-психологічні операції паразитують на історичних патернах електоральної конкуренції, перетворюючи соціальну диференціацію на зброю ціннісної дезорієнтації. Для системного підригу інституційної довіри та суспільної згуртованості агресор використовує цифрові платформи (зокрема, анонімні телеграм-канали та соціальні мережі) як інструмент когнітивної диверсії. Застосовується тактика масштабування: локальні або маргінальні проблеми штучно екстраполюються до рівня екзистенційних загроз, а індивідуальні прояви соціальної фрустрації подаються як ознаки неминучого суспільного колапсу.

Ця когнітивна експансія має стратегічний зовнішній вектор, орієнтований на держави-партнери формату «Рамштайн» [4]. Формування смислового конструкту «внутрішньо розколотої держави» виконує одразу кілька завдань: ретроспективно легітимізує російську агресію (під приводом надуманого «захисту меншин»); стимулює явище «втоми від війни» у західних суспільствах; формує інформаційне тло для скорочення військово-технічної допомоги та посилення тиску на військово-політичне керівництво України з метою примусу до капітуляції.

Такі деструктивні смисли імплементуються у міжнародний дискурс нелінійно – через мережу опосередкованих акторів та лояльних до кремля політичних сил у третіх країнах (зокрема, в Угорщині, Бразилії тощо) [4]. Для додаткової «верифікації» цих наративів агресор вдається до маніпулятивної інтерпретації результатів соціологічних досліджень. Мета цього етапу – закріпити у глобальній свідомості стигматизований образ українського суспільства як висококонтрафліктогенного середовища, нездатного до консолідації, особливо в питаннях парадигми завершення війни.

Дискредитація інституційної легітимності («узурпація влади») [11]. Базовим елементом атак на українську державність є наратив про нібито «нелегітимність» вищого військово-політичного керівництва України. Російська пропаганда систематично генерує масиви публікацій із тезами про «узурпацію влади» та «порушення демократичних норм», свідомо ігноруючи конституційні обмеження воєнного стану [11]. Метою цієї когнітивної операції є приховування об'єктивної неможливості проведення виборів (зруйнована інфраструктура, окупація територій, мільйони біженців та військових на фронті) задля підригу довіри громадян до власних інституцій. Згідно з підходом Дж. Дженсон, легітимність та довіра до інституцій є одним із п'яти ключових вимірів соціальної згуртованості [10]. Відповідно, руйнуючи цей вимір, ворог намагається позбавити державу керуваності та перекласти на Україну відповідальність за продовження війни. Варто зазначити, що російські когнітивні операції часто намагаються пара-

зитувати на об'єктивних демократичних процесах всередині України. Так, за даними соціологічного опитування, *проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 11 по 18 листопада 2025 року в рамках проекту «Україна: суспільно-політичні виклики переходу від війни до миру та повоєнного відновлення»*, 54% громадян фіксують зростання "дистанції" між владою і суспільством, а 55% висловлюють прагнення до зміни політичної еліти [1]. Проте ворожа пропаганда підмінює поняття: вона трактує цей природний для зрілого громадянського суспільства запит на підзвітність влади як доказ "нелегітимності" держави. Насправді ж ці показники свідчать не про руйнування інституцій, а про високу вимогливість українського соціуму, який навіть в умовах екзистенційної загрози не відмовляється від демократичних стандартів.

Деконструкція національної суб'єктності («маріонетки Заходу») [11]. У відповідь на євроатлантичний вибір України Росія розгорнула кампанію із системного заперечення існування української нації як самостійного актора. Постійне чергування наративів про Україну як «західну маріонетку», «розмінну монету» чи територію, контрольовану «кровожерливим НАТО», є класичним проявом імперського (неоколоніального) мислення. У межах когнітивної війни цей міф виконує подвійну функцію: з одного боку, він грає на зміні ролей жертви та агресора (створюючи хибне враження, що Росія нібито протистоїть глобальному західному злу), а з іншого – намагається повернути українське суспільство у стан ментальної колонії, позбавленої права на власну ідентичність та історичний вибір. Однак емпірична дійсність повністю спростовує міфологему про "штучність" чи зовнішнє управління. За час повномасштабної війни українці продемонстрували потужний сплеск внутрішньої, органічної суб'єктності: більшість респондентів засвідчує безпрецедентне зростання національної самосвідомості (57%) та рівня патріотизму (56%) [1]. Більше того, 64% громадян чітко артикулюють розуміння невідворотності перманентної загрози з боку Росії [1]. Це свідчить про глибоку світоглядну емансипацію нації: українці чинять опір не через ефемерні "вказівки Заходу", а через усвідомлений власний історичний вибір і розуміння реальної природи російського імперіалізму.

Спотворення історичної пам'яті та етична інверсія («нацисти / терористи при владі») [11]. Друга світова війна та міф про ексклюзивну роль Росії у боротьбі з нацизмом є наріжним каменем російської пропагандистської машини. Ігноруючи колосальні втрати України в роки Другої світової війни, Кремль штучно конструює наратив про «відродження нацизму» для мобілізації власного населення на війну на виснаження. В Україні ж цей міф спрямований на етичну дезорієнтацію: агресор намагається маргіналізувати будь-який прояв українського патріотизму та збройного опору, тавруючи захисників як «нацистів», а останнім часом – і як «терористів». Це пряма атака на ціннісний фундамент нації та

спроба криміналізувати сам факт захисту власної держави. У цьому контексті російська пропаганда цілеспрямовано маркує як "нацизм" природні антиколоніальні процеси культурного відродження України. Соціологічні зрізи підтверджують, що відмова від російського імперського спадку є не ініціативою "радикальних еліт", а масовим низовим запитом: 71% громадян відзначають стрімке зростання використання української мови та україномовного культурного продукту, а 57% підтримують системні процеси дерусифікації [1]. Отже, те, що кремлівський наратив намагається стигматизувати як "етичну інверсію" та "радикалізм", насправді є масштабною ціннісною консолідацією та здоровою захисною реакцією суспільства на спробу ліквідації його ідентичності.

Руйнування соціального капіталу («тотальна корупція та розкрадання допомоги») [11]. Щоб послабити опір системи зсередини, когнітивна агресія б'є по горизонтальних зв'язках та міжнародній підтримці. Російські дезінформаційні кампанії вражають різноманітністю: від фейкових повідомлень про «особняки українських генералів» до звинувачень у розкраданні західної зброї. Цей наратив є надзвичайно підступним, оскільки він має на меті розпалити народне невдоволення, розколоти суспільство (спровокувати конфлікт між тилловими і фронтовими групами) та підірвати життєво важливу артерію іноземної допомоги. Попри те, що міжнародні аудиторі (зокрема, інспектори Пентагону) неодноразово спростовували цю брехню та підтверджували ефективність антикорупційних зусиль України, Росія продовжує використовувати цей міф для знищення українського соціального капіталу та солідарності. Утім, когнітивний парадокс полягає в тому, що інформаційні атаки агресора наштовхуються на підвищену громадянську пильність самих українців. Замість тотальної апатії, на яку розраховує ворог, у суспільстві кристалізується нульова толерантність до внутрішніх зловживань. Це підтверджується зростанням нетерпимості до соціальної несправедливості (57%) та різко негативним ставленням до олігархів (62%) [1]. Ця загострена чутливість до корупційних ризиків виступає своєрідним імунним бар'єром: замість того, щоб руйнувати державу під впливом російських фейків, українське суспільство трансформує свою нетерпимість до несправедливості в інструмент тиску задля прозорості та збереження довіри міжнародних партнерів.

Варто розуміти, що захист національної ідентичності відбувається не в ідеальних умовах. Затяжний характер війни та тривала дія правового режиму воєнного стану формують об'єктивні когнітивні вразливості, які Російська Федерація намагається інструменталізувати. Соціологічні дослідження фіксують зростання суспільної напруги щодо базових демократичних процедур: найбільш відчутним наслідком воєнного стану респонденти називають обмеження певних прав громадян (28% оцінюють вплив як значно негативний) та відсутність виборчого процесу (28%) [1]. Тривожним сигналом є поляризація сус-

пільства за критерієм довіри до влади: серед громадян, які не довіряють інституціям, рівень критичного сприйняття незмінюваності влади піднімається до 34% [1]. Ця соціологічна група є найбільш вразливою до російського міфу про "узурпацію", оскільки ворожа дезінформація резонує з їхніми внутрішніми переконаннями. Це доводить, що ефективна протидія у когнітивній війні потребує від держави не лише спростування зовнішніх фейків, але й прозорої стратегічної комунікації з власним суспільством щодо меж і термінів дії воєнних обмежень.

Російська когнітивна війна діє як системний вірус, що атакує ключові вузли української ідентичності: інституційну довіру, історичну пам'ять, міжнародну суб'єктність та внутрішню солідарність. Подолання цих загроз вимагає переходу від реактивного спростування фейків до проактивної стратегії захисту національного смислового простору.

Ефективна протидія когнітивній війні в затяжній фазі вимагає чіткого розуміння її інституційної природи. За даними Центру протидії дезінформації при РНБО України (ЦПД), російська інформаційно-психологічна агресія втратила хаотичний характер і перетворилася на глибоко інтегровану державну стратегію. Її архітектура координується на вищому політичному рівні (зокрема, адміністрацією президента РФ) та спирається на консолідований ресурс ключових спецслужб – ФСБ, ГРУ та Служби зовнішньої розвідки (СЗР) [12].

У внутрішньоукраїнському вимірі головною мішенню когнітивних атак стає соціальна згуртованість нації. Стратегія агресора спрямована на штучне конструювання розколу між цивільним населенням та військовими. Використовуючи об'єктивну соціальну втому, травматичний досвід війни та побутові труднощі затяжного періоду війни, російські спецслужби намагаються перетворити їх на відкрите суспільне обурення. Кінцевою метою є інспірування внутрішніх протестів для дискредитації Збройних Сил України як базового інституту довіри та головного гаранта української державності.

Цей внутрішній демонтаж української ідентичності жорстко синхронізований із зовнішніми когнітивними операціями в Європі. Так, СЗР та ГРУ розбудовують розгалужені мережі проксі-груп, залучаючи політиків-евроскептиків, лідерів думок та маргінальні рухи для просування наративів про «нестабільну, розколоту Україну» [12]. Формуючи хибні образи «українського тероризму» та неминучого краху української держави, Кремль прагне посягти розбрат усередині ЄС, дискредитувати ідею подальшої підтримки України та створити ідеологічне підґрунтя для скасування санкційного режиму.

Як наголошують аналітики Центру протидії дезінформації, у найближчій перспективі очікується лише ескалація інформаційної війни [12]. Отже, в умовах затяжної фази, коли лінія фронту може стати менш рухливою, саме когнітивний простір перетворюється на вирішальне поле битви. У цій системі координат захист національної ідентичності, розвиток

масового критичного мислення та збереження ціннісної єдності суспільства стають не просто гуманітарними завданнями, а фундаментальними імперативами виживання держави.

Служба зовнішніх дій Європейського Союзу (EEAS) неодноразово фіксувала масштабні кампанії із зовнішнього інформаційного втручання та маніпуляцій (FIMI), особливо в контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Російська Федерація використовувала дезінформаційні наративи для легітимації агресії, впливу на міжнародну громадську думку та підриву довіри до західних інституцій. У відповідь на це, ЄС запровадив санкції проти російських державних медіа, зокрема RT та Sputnik [9; 7].

За даними Служби зовнішніх дій ЄС (EEAS), лише у 2022 році було зафіксовано майже 400 випадків зовнішнього інформаційного втручання та маніпуляцій (FIMI), що свідчить про скоординовані та систематичні зусилля іноземних акторів з дестабілізації ситуації в Європейському Союзі [9]. Крім того, ініціатива EUvsDisinfo до грудня 2021 року задокументувала понад 13 300 випадків прокремлівської дезінформації, спрямованої на маніпулювання громадською думкою на території ЄС [8]. Наведена статистика переконливо доводить, що зовнішні інформаційні маніпуляції та дезінформація давно вийшли за межі поодиноких інцидентів. Вони становлять собою довгострокову, масштабну та добре скоординовану стратегію неконвенційного впливу, головною метою якої є системна дестабілізація демократичних інститутів та розхитування європейського суспільно-політичного простору.

Висновок. Підсумовуючи зазначимо, що чим довше триває російсько-українська війна, тим більш багатограними стають технології трансформації суспільних смислів з боку РФ. Зазнавши стратегічної невдачі у спробах придушити збройний опір українців, Кремль масштабує когнітивну експансію. Її головна мета – провокування внутрішньої фрагментації суспільства та штучне відчуження України від її західних партнерів. Базовим механізмом такої деструкції залишається мультиплікація фейкових міфологем – зокрема тези про те, що будь-який уряд, обраний після 2014 року, є наслідком «державного перевороту», а отже є «нелегітимним».

Однак аналіз емпіричних (соціологічних) даних доводить, що російські когнітивні операції розбиваються об консолідовану національну ідентичність українців. Дослідження фіксує подвійну природу сучасної трансформації суспільних смислів: з одного боку, відбувається потужна культурно-світоглядна сепарація від агресора (зростання використання української мови, підтримка дерусифікації, збереження надії як домінуючого почуття), а з іншого – кристалізується демократична зрілість соціуму. Зростання нетерпимості до соціальної несправедливості та критичне ставлення до інституцій свідчать не про руйнування держави, як це намагається подати во-

рожа пропаганда, а про наявність стійкого когнітивного імунітету та запиту на відповідальну владу.

З огляду на це, захист національної ідентичності на сучасному етапі полягає насамперед у здатності суспільства та держави консолідовано протистояти ворожим смисловим вірусам, зберігаючи власну суб'єктність та єдність. Перехід від реактивного спростування фейків до проактивного конструювання власного наративу є життєво необхідним. Головною умовою перемоги у когнітивній війні є збереження масового критичного мислення, консолідація навколо життєствердних смислів та нівелювання внутрішніх вразливостей шляхом чесної і прозорої стратегічної комунікації між державою та суспільством.

1. Оцінка змін, що відбулися в українському суспільстві за час повномасштабної війни (листопад 2025 р.). 10.03.2026. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-zmin-shcho-vidbulysia-v-ukrainskomu-suspilstvi-za-chas-povnomashtabnoi-viiny-lystopad-2025rac>
2. Підсумки 2025 року: чи приймуть українці домовленості про «мир»? URL: <https://dif.org.ua/category/opinion-polls>
3. Рікер П. Сам як інший. Київ: Дух і літера, 2002.
4. Суспільство, трансформоване війною: аналіт. доп. / [Потапенко В., Павленко І., Тищенко Ю., Здіорук С., Токман В., Іжак О., Каплан Ю., Валушко І., Макаров Г., Даниляк О., Михайлова О., Валецький О., Лісогор Л., Маляревський Є., Бараннік В., Двігун А.]. Київ: НІСД, 2025. 79 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.07>
5. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія. С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член. кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, член.-кор. НАН України, д. соц. н. С. Дембіцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. С.37.
6. Claridge T. (2020). Identity and belonging. An aspect of the relational dimension of social capital. URL: <https://www.socialcapitalresearch.com/identity-and-belonging/>
7. Deppe, C., and Schaal, G. S. (2022). *Vernetzte Desinformationskampagnen: Der Fall Nawalny. #GIDSresearch*. Available at: URL: <https://openhsu.ub.hsu-hh.de/handle/10.24405/14603>
8. European Union External Action (2021). *2021 StratCom activity report - Strategic Communication Task Forces and Information Analysis Division*. Bruxelles. Available at: URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/2021-stratcom-activity-report-strategic-communication-task-forces-and-information-analysis_en
9. European Union External Action (2023). *2022 Report on EEAS Activities to Counter FIMI*. Available at: URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/2022-report-eeas-activities-counter-fimi_en

10. Jenson, J. (1998). *Mapping social cohesion: The state of Canadian research*. Canadian Policy Research Networks.
11. Kremlin disinformation attacking the 'legitimacy' of Ukrainian authorities. (2025). URL: <https://euvsdisinfo.eu/kremlin-disinformation-attacking-the-legitimacy-of-ukrainian-authorities/>
12. Russian Disinformation Campaigns Undermine European and Ukrainian Cohesion. February 21, 2025. URL: <https://disa.org/russian-disinformation-campaigns-undermine-european-and-ukrainian-cohesion>

References

1. *Otsinka zmin, shcho vidbulysia v ukrainskomu suspilstvi za chas povnomashtabnoi viiny (lystopad 2025 r.)* (2026, March 10) [Assessment of the changes that occurred in Ukrainian society during the full-scale war (November 2025)]. *Razumkov Centre*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-zmin-shcho-vidbulysia-v-ukrainskomu-suspilstvi-za-chas-povnomashtabnoi-viiny-lystopad-2025rac> (in Ukrainian).
2. Fond "Demokratychni initsiatyvy" im. Ilka Kucheriva. (2025). *Pidsumky 2025 roku: chy pryimut ukrainski domovlenosti pro "myr"?* [Results of 2025: Will Ukrainians accept agreements on "peace"?]. *Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation*. URL: <https://dif.org.ua/category/opinion-polls> (in Ukrainian).
3. Riker P. (2002). *Sam yak inshyi* [Oneself as another]. *Dukh i litera*. (in Ukrainian).
4. Potapenko V., Pavlenko I., Tyshchenko Yu., Zdiuruk S., Tokman V., Yizhak O., Kaplan Yu., Valiushko I., Makarov H., Danylak O., Mykhailova O., Valevskiy O., Lisohor L., Maliarevskiy Ye., Barannik V., & Dvihun A. (2025). *Suspilstvo, transformovane viinoiu: analit. dop.* [Society transformed by war: Analytical report]. NISD. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.07> (in Ukrainian).
5. Holovakha Ye. & Dembitskyi S. (Eds.). (2024). *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. Rik 2024: Kolektyvna monohrafiia* [Ukrainian society in conditions of war. Year 2024: Collective monograph]. Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
6. Claridge T. (2020). Identity and belonging: An aspect of the relational dimension of social capital. *Social Capital Research*. URL: <https://www.socialcapitalresearch.com/identity-and-belonging/>
7. Deppe, C., & Schaal, G. S. (2022). *Vernetzte Desinformationskampagnen: Der Fall Nawalny. #GIDSresearch*. URL: <https://openhsu.ub.hsu-hh.de/handle/10.24405/14603>
8. European Union External Action (2021). *2021 StratCom activity report: Strategic Communication Task Forces and Information Analysis Division*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/2021-stratcom-activity-report-strategic-communication-task-forces-and-information-analysis_en

- activity-report-strategic-communication-task-forces-and-information-analysis_en
9. European Union External Action (2023). 2022 report on EEAS activities to counter FIMI. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/2022-report-eeas-activities-counter-fimi_en
 10. Jenson, J. (1998). Mapping social cohesion: The state of Canadian research. *Canadian Policy Research Networks*.
 11. Kremlin disinformation attacking the 'legitimacy' of Ukrainian authorities. (2025). EUvsDisinfo. URL: <https://euvsdisinfo.eu/kremlin-disinformation-attacking-the-legitimacy-of-ukrainian-authorities/>
 12. Russian disinformation campaigns undermine European and Ukrainian cohesion. (2025, February 21). DISA. URL: <https://disa.org/russian-disinformation-campaigns-undermine-european-and-ukrainian-cohesion/>

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.26
Прорецензовано / Revised: 15.05.26
Схвалено до друку / Accepted: 17.05.26